

Утворення Кримської автономії в умовах здобуття Україною незалежності

У статті досліджується процес утворення Кримської автономії у кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ століття у взаємозв'язку з відродженням Української державності. Автор обґрунтовує визначальну роль у становленні автономії в Криму компартійно-радянських органів та проросійських політичних структур.

Ключові слова: автономія, незалежна Україна, сепаратизм, кримські татари, референдум, Меджліс, партійно-радянські органи.

Національне відродження та розпад компартійно-радянської системи в СРСР в кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ ст. призвело як до становлення Української державності, так і до посилення відцентрових рухів в республіці. У цьому відношенні формування Кримської автономії виступає все-таки позитивним досягненням українських політиків і керівників держави, адже на просторах колишнього радянського Союзу етнонаціональні політичні проблеми вирішувалися адміністративно-військовим втручанням.

Причини виникнення Кримської автономії досліджуються Я.Дашкевичем, О.Маначинським і Б.Парахонським [1; 2]. Сучасні кримські проблеми порушувалися в працях Д.Базіва, С.Литвина, М.Савченка, В.Чумака [3]. Проблеми Криму в українсько-російських відносинах висвітлюються у наукових розвідках українського ученого діаспори Р.Шпорлюка і дослідника І.Горобця [13; 14].

Проблеми кримськотатарського народу на сучасному етапі досліджуються в працях М.Джемільова, Н.Бекірова, А.Кислої, Н.Прозорової [4; 5; 6; 7]. Роль ісламу в суспільно-політичному житті Криму проаналізована в статтях В.Григор'янца і Ю.Гранат [8; 9]. Значний інтерес становлять праці двох колишніх керівників автономії—М.Багрова та Л.Грача [3; 10]. Погляди проросійської еліти півострова на суспільно-політичне життя Криму висвітлені в дослідженнях А.Мальгіна і А.Нікіфорова [11;12]. У свою чергу, автор у статті прагне

пов'язати здобуття жителями Криму автономії з процесами становлення Української держави.

Відзначимо, що уже влітку 1990 р. у трудових колективах, на сторінках місцевої преси поширювалася дискусія щодо майбутнього статусу Криму. Висловлювалися думки про надання йому автономії (у складі УРСР, Російської федерації) чи прав союзної республіки. Представники екстремістських кіл ставили питання і про відокремлення Криму для захисту від проявів українського і татарського націоналізму. Однак, за інформацією компартійних структур, переважала думка, що дане питання мав вирішувати референдум серед населення області [15, арк.167].

У дослідженнях зустрічається думка, що ініціатором перетворення Криму в республіку був обком Компартії України. Першим ідею автономії висунув ще 1989 р. колишній перший секретар обкому КПУ. Потім її підтримали демократи, а новий перший секретар обкому М.Багров виступав нібито проти. І раптом комуністи перехопили ініціативу і, як свою, винесли ідею автономії на обговорення чергової сесії облради [16, с.13].

На думку Р.Чубарова, зміна ставлення радянських і партійних органів Криму до автономії Криму була викликана прагненням Москви виключити саму можливість відновлення кримськотатарської автономії в процесі повернення кримськотатарського народу і зберегти Україну в складі СРСР [17, с.51]. Натомість М.Багров пізніше писав, що заслуга місцевого партійного керівництва полягала в тому, що “воно змогло вловити настрої людей... не залишитися в стороні від процесів, а очолити їх і управляти ними...” [11, с.62].

Партійна преса розпочала зондаж громадської думки в цьому напрямку з середини 1989 р., коли в газеті “Крымская правда” 16 липня було зроблено висновок, що “для успішного застосування регіонального госпрозрахунку і перетворення Криму у всесоюзну здравницю, було б доцільно перетворити область в автономну республіку”. На початку жовтня 1989 р. обком партії організував наукову конференцію, в ході якої висловлювалися аргументи на користь республіканського статусу Криму [11, с.62].

Відзначимо, що ще на виборах в Верховну Раду СРСР в 1989 р. обком Компартії України висунув проект оголошення Криму “всесоюзною здравницею”—спеціальною територією призначеною для відпочинку і лікування, де будь-яка господарська діяльність знаходилася б під адміністративним контролем місцевої влади. Одночасно ідея республіки розглядалася політичною опозицією як виключно “своя”, лозунг “Криму—республіканський статус” висунув опозиційний Народний фронт Криму 25 жовтня 1989 р. [11, с.67, 62].

Кримськотатарські організації виступали з ідеєю відновлення Кримської АРСР, яку вони розглядали як форму національної державності кримських татар. У той же час серед ряду громадських організацій склалася ідея оголошення Криму самостійною республікою без будь-яких національних пріоритетів. Зокрема, в програмі створеного на початку 1989 р. комітету “Крим” зазначилося про необхідність “домагатися самоуправління Криму і підпорядкування його безпосередньо Москві”. У випадку “відмови центру” кримські демократи мали намір здійснити шляхом референдуму вихід Криму зі складу УРСР і створити незалежну Кримську демократичну республіку”. Натомість професор Сімферопольського університету В.Сагатовський запропонував відновити Радянську республіку Тавриди, яка існувала в 1918 р., і надати їй статус суб’єкта радянської федерації.

Вперше офіційно про необхідність створення Кримської АРСР як територіальної багатонаціональної автономної держави було оголошено на пленумі обкому партії в січні 1990 р. Але на відміну від громадських організацій “Демократична Таврія”, асоціація “Екологія і мир”, які включили пункт про відновлення республіки в передвиборчі програми під час підготовки до виборів в облраду восени 1989 р., обком Компартії України не зачіпав тему статусу Криму [11, с.61-62].

19 травня 1990 р. члени групи “Демократичний Крим” депутати облради Б.Кизилів і Ю.Мешков звернулися до депутатів всіх рівнів з пропозицією обговорити питання зміни статусу Криму [18, с.3]. З їх подання питання про

статус Криму було внесено на розгляд другої сесії облради на початку червня 1990 р. [11, с.63].

На сесії Кримської облради 25-26 вересня 1990 р. було прийнято рішення про створення оргкомітету з вивчення питань про новий статус Криму [19, арк.108]. Створений оргкомітет мотивував свої дії також необхідністю захисту від розграбування центральними відомствами природних ресурсів Криму [20, с.107-108].

В якості найбільш сприйнятливої форми підвищення статусу півострова оргкомітетом була запропонована автономна республіка. Депутат С.Єфімов запропонував провести загальнокримський референдум, з чим погодилася більшість депутатів [21, с.155]. У цей же час депутати облради проголосували за те, що Указ Президії Верховної Ради СРСР від 30 червня 1945 р. і Закон РСФСР від 25 червня 1946 р., які ліквідували Кримську АРСР, визнати неконституційним [22, с.2].

Р.Чубаров пояснює вибір на користь референдуму тим, що інший варіант—прийняття рішення про відновлення автономії Криму шляхом розгляду на сесії Верховної Ради України “вкрай лякало як кримських комуністів, так і їхніх покровителів з ЦК КПРС, оскільки при такому підході могли б бути враховані певною мірою права кримськотатарського народу” [17, с.51].

З ідеєю проведення загальнокримського референдуму погодилися і делегати 42-ї Кримської обласної конференції Компартії України, що в подальшому сприяло його успіху [21, с.155]. Відзначимо, що перший секретар Кримського обкому КПУ М.Багров в інтерв'ю газеті “Правда” 8 грудня 1990 р. висловився за автономний статус Криму як суб'єкта СРСР і право участі в підготовці оновленого Союзного договору. Натомість він заперечив право кримських татар на автономію, мотивуючи це тим, що “ні один народ, який коли-небудь жив чи живе на півострові, не може претендувати на історичне право володіння територією за принципом суверенітету однієї нації”. Саме тому Криму державність мала бути повернута в формі територіальної автономії

народів півострову, а в її рамках можна було б створювати національні райони й інші адміністративні структури [22, с.2].

Секретар ЦК КПРС А.Гіренко (колишній перший секретар Кримського обкому КПУ) під час зустрічей з виборцями і на нараді секретарів низових компартійних ланок у трудових колективах на початку січня 1991 р. фактично розкрив справжні наміри, які ставили перед собою організатори референдуму щодо статусу Криму. Зокрема, він агітував за участь комуністів у референдумі з огляду на те, що коли Крим стане автономною республікою, йому ніхто не завадить укласти новий Союзний договір [23, с.2].

12 листопада 1990 р. відкрилася присвячена проблемі статусу півострова позачергова сесія облради. На ній був присутній голова Верховної Ради України Л.Кравчук, який спробував переконати кримчан, що відновлення республіки може здійснити і Верховна Рада УРСР без референдуму. Але більшість підтримало ідею “народного волевиявлення”, була оголошена “Декларація про державний і правовий статус Криму” і затверджено положення про проведення референдуму [11, с.63].

Організація кримськотатарського національного руху як репрезентант інтересів кримськотатарського народу виступила проти цих ідей і розцінила їх як цинічне недотримання законних прав та інтересів корінного народу Криму, і закликала своїх співвітчизників бойкотувати призначений на 20 січня 1991 р. референдум [5, с.19].

Крім того, збори Ради Української Республіканської партії (УРП) 17-18 листопада 1990 р. розцінили постанову Кримської облради про проведення референдуму в Криму щодо відокремлення області від України від 12 листопада 1990 р. як незаконну і закликали громадян Криму бойкотувати референдум і тим самим нейтралізувати інтриги обласної шовіністичної командно-адміністративної системи. Проведення референдуму республіканці вважали тим більше передчасним, що кримські татари до Криму ще не повернулися [24, арк.16].

На результати референдуму негативно вплинуло введення купонної системи. Вона сприймалася як небажання українського уряду думати про інтереси людей [25, с.3]. До того ж, ЗМІ регіону напередодні референдуму розпалювали антиукраїнські настрої і закликали підтримати відновлення автономії. Так, обласна “Кримська правда” і ялтинська газета “Крим курортний” писали, хто не скаже “так” автономії Криму, то прийдуть зі Львова націоналісти і завоюють народи [26, с.3]. Для заспокоєння кримських татар автономісти обіцяли можливості для реалізації своїх національних прав всім народам, які населяли Крим, і утворення в перспективі кримськотатарських національних районів [27, с.13].

Одночасно уже в ході обговорення Верховною Радою Росії підписаного Б.Єльцином і Л.Кравчуком 19 листопада 1990 р. Договору між РСФСР і УРСР окреслилася сфера можливих протиріч між Україною і Росією. Стаття 6 договору стверджувала “територіальну цілісність РСФСР і УРСР в нині існуючих в межах СРСР кордонах”. На останнє формулювання було звернуто особливу увагу, коли в ході обговорення російські депутати зачепили проблеми Криму і Севастополя. Міністр закордонних справ Росії А.Козирєв вказав на те, що мова йде про ситуацію існування Радянського Союзу, і дане формулювання дає підстави для майбутнього коректування у випадку зміни становища [11, с.10].

20 січня 1991 р. на референдумі на питання “Ви за відновлення Кримської АРСР як суб’єкта Союзу і учасника Союзного договору” позитивно висловилося 93,26% (1343855 осіб) з тих, що взяли участь в голосуванні [21, с.155].

Водночас напередодні референдуму на півострові було ліквідовано єдину українську школу-інтернат, замість української газети “Радянський Крим” залишився лише український дубляж “Кримської правди” (тираж дещо більше 2 тис. примірників), український театр з драматичного було перетворено на оперетковий, радіо виділяло для українських програм лише 15 хвилин, а телебачення взагалі їх ігнорувало. В м. Севастополі було закрито утворену напередодні українську недільну школу, паралізувалася робота “Просвіти” [28, с.6].

24 січня 1991 р. V сесія Кримської облради затвердила підсумки референдуму і звернулася до Верховної Ради УРСР з пропозицією розглянути і внести відповідні зміни в Конституцію УРСР і вийти з поданням до З'їзду народних депутатів СРСР про внесення змін і доповнень в Конституцію СРСР і визначення до прийняття Конституції Кримської АРСР порядку формування її владних органів [21, с.156].

12 лютого 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки”. У ньому до прийняття Конституції КАРСР і створення на її основі конституційних органів державної влади найвищим органом державної влади на території Кримської АРСР тимчасово визнавалася Кримська облрада. Їй надавався статус Верховної Ради КАРСР (ст.2) [29, с.3].

Тоді ж була прийнята постанова про порядок введення його в дію, що містила пряме доручення “Верховній Раді Кримської АРСР здійснити необхідні заходи з підготовки проекту Конституції Кримської АРСР”[30, с.47]. Верховна Рада УРСР також постановила додатково обрати таємним голосуванням у місячний строк відповідну кількість народних депутатів Кримської АРСР до Верховної Ради КАРСР від громадських об'єднань депортованих народів Криму і на сесії Севастопольської міськради з числа депутатів міської ради [31, с.3].

Принципових противників автономізації Криму в парламенті республіки не було. Суть розходжень полягала в тому, що опозиція розуміла автономізацію як відтворення справедливості щодо депортованих кримських татар, а також інших національних меншин, тобто виступали за національну автономію, а представники КПУ і Криму відстоювали створення територіальної автономії [32, с.2]. Так, під час обговорення постанови в парламенті народний депутат С.Волковецький зауважив, що мова повинна йти про національну, а не територіальну автономію. Інакше довелося б обговорювати проблеми автономії Донбасу, Галичини тощо. Депутат О.Коцаба, голова комісії Верховної Ради з питань законності на це відповів, що оскільки немає єдиної нації в Криму— мова не йде про національну автономію [33, с.2].

Представникам Організації кримськотатарського національного руху, хоч і допущеним в зал засідань українського парламенту, навіть не було надано слово для виступів, хоча вирішувалося питання про статус їх Батьківщини [5, с.19].

Незважаючи на рішення Верховної Ради УРСР про відтворення Кримської АРСР у складі УРСР, певні політичні кола продовжували використовувати у своїх цілях питання територіальної належності півострова. Так, за вихід Криму із складу України виступало севастопольське Товариство російської культури імені О.С.Пушкіна, “Союз патріотів Криму”, Кримське відділення Демократичної партії Росії, деякі депутати обласної ради.

У свою чергу місцеві організації Руху розповсюджували листівки, де говорилося, що вихід Криму із складу України “інспірується Кремлем”, а УРП підтримувала устремління та дії кримських татар [34, арк.28].

Навесні 1991 р. за зразком автономних республік СРСР були утворені органи влади республіки—Верховна Рада (голова М.Багров) і Рада Міністрів (голова В.Курашик) [11, с.64]. У квітні 1991 р. Верховна Рада Кримської АРСР, створює Комісію з розробки конституції автономії. Одночасно затверджуються повноваження делегації на чолі з М.Багровим, яка у складі делегації УРСР мала підписати новий Союзний договір [17, с.52].

6 червня того ж року Верховна Рада України ухвалила нову постанову “Про питання віднесені до відання Кримської АРСР”, за якою Верховна Рада автономії мала до 1 вересня 1991 р. розробити та подати Верховній Раді Української РСР пропозиції про “розмежування компетенції Української РСР і Кримської АРСР” [30, с.47].

19 червня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Закон “Про внесення змін і доповнень в Конституцію (Основний Закон) Української РСР”, у якому було конституційно закріплено статус Криму. Так, у статті 75 зазначалося, що Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка є складовою частиною Української Радянської Соціалістичної Республіки і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання [35, с.1000].

Верховна Рада КАРСР отримала за Конституцією УРСР право законодавчої ініціативи (ст. 103), а глава уряду Кримської АРСР — право голосу під час роботи Кабінету міністрів Української РСР (ст.116). Однак Верховна Рада УРСР забезпечила за собою право відмінити постанови і розпорядження Уряду Кримської АРСР у випадку невідповідності їх Конституції і Законам Української РСР (ст.97) [35, с.1001-1003].

Під час обговорення закону знову виникла дискусія про статус Кримської АРСР: чи їй бути республікою в республіці, чи автономією з обмеженими державними правами. Зокрема, народні депутати П.Мовчан і І.Заєць зазначали, що поява Кримської республіки може викликати зростання сепаратистських настроїв в інших регіонах, а депутати від Криму Г.Демидов, Г.Ванєєв та ін. опиралися на думку кримчан, що була відображена на референдумі в січні 1991 р. [36, с.2]. У свою чергу, Л.Кравчук зазначав, що не треба чинити перепони волі народу Криму, бо це небезпечно для держави [37, с.2].

Натомість 26 червня 1991 р. в Сімферополі відкрився Курултай—з'їзд представників кримськотатарського народу, делегати якого вибиралися у всіх місцях проживання кримських татар на території СРСР. В його роботі брали участь активісти Руху, УРП, радикально налаштовані журналісти.

Виступи делегатів та гостей Курултаю відзначалися в основному конфронтаційною щодо органів влади риторикою. Звучали заклики і вимоги на зразок: “Ми правонаступники Кримського ханства”, “Припинити комуністичну колонізацію Криму”, “Геть Союзний договір”, “Кравчуку і Горбачову не підкоряємося”, “Перенести кордон Криму з Україною на 100 км. на північ”, “Перейменувати населені пункти Криму” і т.д. [38, арк.25].

Курултай заявив про незаконність утворення всупереч волі кримськотатарського народу територіальної автономії в Криму, прийняв “Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу” і на основі таємного голосування вибрав єдиний вищий представницький орган— Меджліс. Побудову суверенної національної держави на з'їзді було проголошено основною метою кримськотатарського народу [38, арк.26].

Відповідно до Декларації Крим проголошувався національною територією кримськотатарського народу, де тільки він має право на самовизначення відповідно до міжнародних правових актів. Однак у документі наголошувалося, що відносини між кримськими татарами й іншими етнічними групами повинні будуватися на основі взаємної поваги, визнання людських і громадянських прав та інтересів, має бути забезпечене суворе дотримання політичних й інших законних прав усіх людей, незалежно від етнічної належності [39, с.70].

Незабаром Меджліс приступив до формування на всій території Криму сільських і регіональних меджлісів, а в місцях тимчасового проживання кримських татар за межами Криму—комітетів сприяння поверненню на Батьківщину. Передбачалося, що Меджліс матиме власні підприємства, фонди, рахунки у банках, засоби масової інформації. Статут було вирішено реєструвати не в державних органах автономної республіки, а в ООН. Фактично йшлося про створення в Криму паралельних структур влади.

Характерно, що на випадок протидії зі сторони органів державної влади Кримської АРСР Курултай доручив Меджлісу “домогатися визнання за кримськими татарами статусу народу, який веде боротьбу за своє національне визволення” [38, арк.26].

Ідеологи кримськотатарського руху відстоювали думку, що питання про репатріацію і відновлення прав осіб, які насильно депортовані з Криму, і питання про самовизначення кримськотатарського народу різні по своїй суті—в першому випадку мова йде про необхідність відновити індивідуальні права людей, які зазнали незаконного насилля зі сторони державних органів, а в другому—про необхідність забезпечення прав цілого народу [4, с.61].

Кримськотатарські лідери стверджували, що Кримське ханство було спільною державою для кримських татар, караїмів, кримчаків, урумів. Проте уруми живуть поза своєю історичною Батьківщиною, а кримчаки і караїми потребують правового захисту і покровительства зі сторони держави. Таким чином, реально можна було ставити тільки питання самовизначення кримських

татар [4, с.62]. Вони також висували ідею єдиного кримського народу, до якого нібито входили разом з татарами караїми та кримчаки [40, с.109].

Ці рішення отримали різко негативну оцінку депутатів Верховної Ради Криму. 29 липня 1991 р. вони прийняли постанову “Про з’їзд (курултай) представників кримських татар”, в якій говорилося: “...вважати рішення з’їзду представників кримських татар про проголошення Криму національною територією кримського народу з правом власності на землю і природні ресурси, а також спробу створення паралельних структур влади і управління незаконними, які суперечать Конституції УРСР, СРСР, діючому законодавству” [21, с.157].

На сесії Верховної Ради Криму в липні 1991 р. було прийнято концепцію Конституції. Щодо назви автономії (Республіка Крим чи Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка) депутати не визначилися. Вибір повинні були зробити кримчани на референдумі. Концепція виступала проти президентської форми правління, за рівноправності всіх мов офіційною визнавалася російська, було передбачено громадянство Кримської республіки. Конституція мала прийматися в автономії і не підлягала затвердженню у Верховній Раді України, але повинна була не суперечити Конституції України [41, с.8].

Влада кримської автономії прагнула скористатися підписанням нового союзного договору (“новоогарьовського процесу”) для зрівняння прав автономії з союзними республіками в федерації. Але після серпневого путчу і проголошення Україною незалежності 24 серпня 1991 року статус Криму став невизначеним, бо Конституція УРСР не передбачала автономних утворень.

Уже 4 вересня 1991 р. надзвичайна сесія Верховної Ради Кримської АРСР прийняла “Декларацію про державний суверенітет Криму”. У ній було проголошено принцип верховенства в Криму місцевих законів і одночасно заявлено про повагу до територіальної цілісності України. У той же день кримський парламент виступив зі зверненням до Верховної Ради України, в якому підтримав проголошення незалежності України, але виступив за прискорення конституційно-договірного розмежування між Україною і Кримською АРСР [11, с.66].

Це рішення викликало незадоволення кримських татар, що засвідчило вже позачергове засідання Меджлісу, яке відбулося 5 вересня 1991 р. у Сімферополі. Присутні одностайно вітали незалежність України і заявили, що Крим ніколи не був і не є власністю Росії чи будь-якої іншої республіки, а є національною територією кримськотатарського народу. Члени Меджлісу зазначили, що в разі проголошення суверенітету Кримської АРСР Крим перетвориться на “комуністичний заповідник”, розв’язання питання про повернення на Батьківщину та відновлення прав кримських татар буде значно утруднено [42, с.80].

У свою чергу згідно з даними опитування служби Кримсоціс восени 1991 р. 30,7% жителів Ялти виступали за збереження Криму в складі України, 30,2%—за суверенну державу в складі майбутнього союзу, 15,8%—за повернення Криму Росії і 9,3% за повну самостійність півострова [11, с.66].

На початку жовтня 1991 р. в активну фазу вступила кампанія проти визнання Акту 1954 р. про передачу Криму до складу України. 5 жовтня відбулася установча конференція “Руху 20 січня”, який був названий в честь першого референдуму про надання Криму автономії. На цьому зібранні була проголошена основна мета об’єднання, що утворилося: “Ми повинні підняти всіх кримчан на скасування акту 1954 р.” Один з лідерів руху В.Сагатовський заявив: “Якщо ми на референдумі 1 грудня скажемо “так” незалежності України, ми підпишемо собі вирок”. Учасники конференції звернулися до Верховної Ради Кримської АРСР з вимогою розглянути згадане питання на сесії [43, с.80].

Емоційно і яскраво охарактеризував бачення проросійських кримських політиків майбутнього півострова в інтерв’ю “Кримській правді” депутат кримського парламенту В.Межак: “...кримчани, я думаю, прагнуть мати свій окремий невеликий вагон в складі поїзда. І такий поїзд є! Це—Російська Федерація” [43, с.2].

Ряд громадських організацій півострова (“Республіканський рух Криму”, “Рух 20 січня”, “Демократична Таврида”, “Російське товариство Криму”) об’єдналися в блок “народна опозиція” і виступили з вимогою проведення до 1 грудня 1991 р. місцевого референдуму щодо статусу Криму. На нього мало бути ви-

несене питання: “Ви за самостійну республіку Крим в союзі з іншими державами”. Після того, як Верховна Рада Криму відмовилася обговорювати питання про референдум, активісти Республіканського руху Криму організували голодування біля будинку Ради в Сімферополі [11, с.65].

Натомість М.Багров відзначав, що “в нинішній правовій ситуації немає механізму реалізації позитивних підсумків референдуму”. Він вважав, що Крим через залежність від України не зможе існувати в якості незалежної держави і запропонував програму зміцнення самостійності Криму в складі України при збереженні його зв’язків з Росією і СНД [11, с.65-66].

У цій ситуації активізувалася діяльність місцевих представників Руху, УРП, Партії демократичного відродження України, Демократичної партії України. В середині жовтня 1991 р. на півострів прибула група народних депутатів України, до складу якої входили Л.Скорик, І.Заєць, Ю.Костенко, Ю.Гнаткевич, А.Ткачук, М.Коробко, В.Щербина. Під час зустрічей відбулися гострі дискусії в Сімферополі, Євпаторії, Керчі, Феодосії [42, с.80].

На підтримку незалежності України висловилися кримські татари. Їх позиція була продемонстрована в резолюції учасників регіональної конференції делегатів II Курултаю кримськотатарського народу 24 листопада 1991 р. в Сімферополі: “Кримськотатарський національний рух, що домагається повернення народу на свою історичну Батьківщину та відновлення своєї національної державності, і, виходячи з принципу рівноправності на самовизначення всіх народів, підтримує прагнення України стати незалежною демократичною державою...” [17, с.52].

Восени 1991 р. в Криму побували і представники демократичних партій Росії (М.Травкін, В.Аксючис, М.Астаф’єв), виступи яких закликали кримчан до відокремлення, а “якщо народ опинившись за межами Російської Федерації буде відчувати, що він належить до єдиної Росії, то це буде інша розмова” [42, с.80]. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України у кінці жовтня 1991 р. заявляв, що до нього надходить інформація про спроби посягти занепокоєння серед громадян російської та інших національностей

Криму. Людей залякували політичним і економічним хаосом внаслідок “самоізоляції України”, загрозою насильницької українізації [44, с.1].

Керівництво Української держави відчувало небезпеку за вибір населення Криму на майбутньому референдумі. Так, заступник голови Верховної Ради І.Плющ в інтерв'ю “Урядовому кур'єру” в листопаді 1991 р. зазначав: “Чи не найбільше бентежить нас Крим. Дуже хотілося б вірити—і я в це вірю, що жителі півострова не підуть за тими партokratichними лідерами, які заради врятування портфелів, заради власного благополуччя каламутять воду, виступають за відокремлення Криму від України” [45, с.1].

Проте, незважаючи на існуюче політичне протистояння, “Акт проголошення незалежності України” 1 грудня 1991 р. в Криму підтримало 54% населення, із них—7-8%-кримських татар. Лідери Меджлісу стверджують, що саме завдяки татарському фактору і було отримано на півострові більшість на користь незалежності [46, с.12].

Одночасно 56% виборців, які взяли участь в голосуванні віддали свої голоси за Л.Кравчука, як за найбільш нейтрального кандидата. На другому місці, на відміну від інших регіонів України, опинився відомий позитивним відношенням до автономії В.Гриньов (9,4%) [11, с.67].

Підсумовуючи, зазначимо, що утворення Кримської автономії стало значною мірою наслідком впливу загальносоюзних партійно-радянських органів влади і місцевих структур Компартії України, що прагнули використати утворену автономію задля збереження власних владних повноважень і як засіб стримування української влади від проголошення незалежності. Активну роль у цих процесах зіграли і новоутворені демократичні громадсько-політичні організації регіону, які відстоювали особливості кримського регіоналізму і вважали себе захисниками російськомовного населення. Натомість під час формування автономії фактично жодною мірою не було враховано інтереси корінного кримськотатарського населення.

Проте, незважаючи на активні дезінтеграційні процеси на півострові, більшість жителів Криму підтримало незалежність України на всеукраїнському

референдумі. Це рішення кримчан стало, імовірно, найважливішим фактором для збереження Криму в складі Української державності і значною мірою позбавило прихильників сепаратизму підґрунтя для подальшої дезінтеграції. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному аналізі впливу кримського фактору на суспільно-політичне життя України в умовах незалежності.

1. Дашкевич Я. Крим у геополітиці минулого і сучасного // Кримські татари: історія і сучасність.—К., 1995.—С.77-84.
2. Маначинський О., Парахонський Б. Історична справедливість в контексті нових реалій. Крим: чого чекати від повернення депортованого населення // Політика і час.—2000.—№10.—С.26-37.
3. Ляшенко О. Етнополітичний розвиток Криму в умовах незалежної України. До питання про історіографію проблеми // Наукові записки / Збірник.—К.: ІПіЕНД, 2003.—С.158-179.
4. Бекиров Н. Право кримських татар как коренной нации Крыма на самоопределение. Украинское государство и современная этносоциальная ситуация в Крыму // Кримські татари: історія і сучасність.—К., 1995.—С.58-76.
5. Джимилев М. Национально-освободительное движение кримских татар // Кримські татари: історія і сучасність.—К., 1995.—С.5-20.
6. Кисла А. Кримські татари. Незбіг векторів етнополітичного розвитку // Віче.—2004.—№1.—С.61-64.
7. Прозорова Н. Особливості кримського регіоналізму // Віче.—2003.—№2.—С.31-36.
8. Григор'янц В.Е. Конфесіональна структура населення і проблема релігійної ідентичності // Регіональні проєкції державної політики. Зб. наук. праць Кримського філіалу НІСД.—Т.2.—Сімферополь: Таврія, 2003.—С.35-58.
9. Гранат Ю.С. Особливості процесу відродження ісламу в Автономній республіці Крим (1991—2003 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск VIII.—Івано-Франківськ: Плай, 2004.—С.181-192.

10. Багров М.В. Регіональна геополітика (на прикладі Криму). Автореф. на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук.—К., 2001.—27 с.
11. Мальгин А. Крымский узел: очерки политической истории Крымского полуострова 1989-1999.—Симферополь: Новый Крым, 2000.—161 с.
12. Никифоров А.Р. Крымская автономия: школа региональной политики для Украины // Труды Крымской академии наук.—Симферополь: Таврия, 2004.—С.165-172.
13. Горобець І.В. Проблема Криму в українсько-російських відносинах (90-ті роки) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.—К.: Київський університет, 2001.—Вип. 57.—С.53-59.
14. Шпорлюк Р. Імперії та нації / Пер. з англ.—К.: Дух і Літера, 2000.—354 с.
15. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2872. – 190 арк.
16. Голос України.—1992.—29 травня.—С.13.
17. Чубаров Р. Конституція Автономної Республіки Крим. Позиція права чи позиція політичної доцільності // Віче.—2003.—№5.—С.49-55.
18. Голос України.—1991.—17 січня.—С.3.
19. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2874. – 196 арк.
20. Холодний М. Хто захистить кримських українців? // Сучасність.—1991.—Ч.9.—С.100-109.
21. Мальгин А.В., Ефимов С.А. Крымский регионализм в контексте европейской интеграции Украины // Труды Крымской академии наук.—Симферополь: Таврия, 2004.—С.149-164.
22. Василюк В. Каким быть Крыму // Правда. – 1990. – 8 декабря. – С.2.
23. Галичина.—1991.—12 січня.—С.2.
24. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.5. —24 арк.
25. За вільну Україну.—1991.—3 січня.—С.3.
26. За вільну Україну.—1991.—12 квітня.—С.3.
27. Голос України.—1991.—25 січня.—С.12-13.
28. Літературна Україна.—1991.—10 січня.—С.6.

29. Закон УРСР “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” // *Голос України*.—1991.—15 лютого.—С.3.
30. Копиленко М.Л., Копиленко О.Л. Проблеми правового статусу Криму, пошук варіантів // *Політика і час*.—1996.—№11.—С.47-52.
31. Постанова ВР УРСР “Про введення в дію Закону “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” та про Поповнення складу Верховної Ради Кримської АРСР” // *Голос України*.—1991.—15 лютого.—С.3.
32. Мельник В. Кримський вузол // *За вільну Україну*.—16 лютого.—С.2.
33. *Голос України*.—1991.—14 лютого.—С.2.
34. ЦДАГО, ф.1, оп.32, спр.2969.—58 арк.
35. Закон Української Радянської Соціалістичної республіки про внесення змін і доповнень в Конституцію (Основний Закон) Української РСР // *Відомості Верховної Ради УРСР*.—1991.—27 серпня.—№35.—Ст.467.
36. *Голос України*.—1991.—6 червня.—С.2.
37. *Голос України*.—1991.—7 червня.—С.2.
38. ЦДАГО, ф.1, оп.32, спр.2921.—33 арк.
39. Зінченко Ю.І. Кримськотатарська проблема: історія та сучасність (до 60-річчя депортації) // *Український історичний журнал*.—2004.—№3.—С.62-73.
40. Бабін Б.В. Малі народи Криму: особливості правового статусу // *Питання історії України: Збірник наукових статей*.—Чернівці, 2002.—Т.5.—С.108-110.
41. *Голос України*. – 1991. – 24 липня. – С.8.
42. Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень—грудень 1991 р.): хроніка та аналіз // *Людина і політика*.—2004.—№3.—С.74-82.
43. *Літературна Україна*.—1991.—10 жовтня.—С.2.
44. Заява комітету у справах національностей при Кабінеті міністрів України // *Літературна Україна*.—1991.—31 жовтня.—С.1.
45. Плющ І. “Так”—незалежній Україні // *Урядовий кур’єр*.—1991.—листопад.—№37.—С.1.

46. Чубаров Р. Крім України більше нема кому за нас вступитися // Дзеркало тижня. – 2006. – 26 серпня. – С.12.

Adamovych S. Formation of the Crimean autonomy under the circumstances of obtaining the independence by Ukraine. It is being investigated in **the** article the process of formation of the Crimean autonomy **at the end of 80 s- the beginning of 90 s** ob the XX th century in **interconnection** with the revival of the Ukrainian state. The author grounds the **determining** role of the Communist party and Russian supporting **political** structures in the process of setting the autonomy in the Crimea.

Key words: autonomy, independent Ukraine, separatism, Crimean tatars, referendum, Medzhlis, party and soviet bodies.